

Ляховська О.В.

кандидат економічних наук, науковий співробітник
відділу проблем реального сектору економіки регіонів
Інституту регіональних досліджень імені М.І. Долишнього
Національної академії наук України

Liahovska Olena

Candidate of Sciences (Economics), Researcher
in Department of Real Sector Region's Economy Problems,
Institute of Regional Studies named after M.I. Dolishnyi
of the National Academy of Sciences of Ukraine

ТЕНДЕНЦІЇ ЕКСПОРТУ ЗЕРНА І ПРОДУКТІВ ЙОГО ПЕРЕРОБКИ В УКРАЇНІ

TRENDS EXPORT OF GRAIN AND ITS PRODUCTS IN UKRAINE

Досліджено сучасні тенденції експорту зерна та продуктів його переробки в Україні. Виявлено, що впродовж останніх років переважали тенденції до зростання виробництва та експорту зернових культур, сформувався високий рівень експортоорієнтованості даного виробництва. Встановлено, що під впливом зменшення внутрішнього попиту та низького рівня конкурентних позицій українських товаровиробників на міжнародному ринку знизилася обсяги переробки зерна і, як наслідок, зростає імпортозалежність готових харчових виробів із зерна. Вказано основні причини, що сформували тенденції експорту зернових культур та продуктів переробки зерна. Акцентовано увагу на конкурентних перевагах виробництва готових харчових продуктів із зерна. Запропоновано шляхи активізації максимальної переробки зерна з метою забезпечення внутрішнього попиту та збільшення експорту готової продукції.

Ключові слова: зернові культури, продукти переробки зерна, фонд споживання хлібних продуктів, експорт, імпорт, експортоорієнтованість, імпортозалежність.

Исследованы современные тенденции экспорта зерна и продуктов его переработки в Украине. Выявлено, что в последние годы преобладали тенденции к росту производства и экспорта зерновых культур, сформировался высокий уровень экспортоориентированности данного производства. Установлено, что под влиянием уменьшения внутреннего спроса и низкого уровня конкурентных позиций украинских товаропроизводителей на международном рынке снизились объемы переработки зерна и, как следствие, возросла импортозависимость готовых пищевых продуктов из зерна. Указаны основные причины, сформировавшие тенденции экспорта зерновых культур и продуктов переработки зерна. Акцентировано внимание на конкурентных преимуществах производства готовых пищевых продуктов из зерна. Предложены пути активизации максимальной переработки зерна с целью обеспечения внутреннего спроса и увеличения экспорта готовой продукции.

Ключевые слова: зерновые культуры, продукты переработки зерна, фонд потребления хлебных продуктов, экспорт, импорт, экспортоориентированность, импортозависимость.

Ukraine is one of the world leaders in grain production: the country ranked fourth among world exporters of wheat and the fourth place among barley exporters. Grain exports play a significant role in Ukraine's foreign trade results. Grain exports to Ukraine have increased over the last few years. However, high rates of production and export of grain are accompanied by a decrease in the volume of its processing and a decrease in exports of finished food products from grain (flour, bread, pasta, cookies, waffles and more). Therefore, it is important to investigate current trends in the export of these products, in order to identify ways to avoid imbalances in grain exports and products of its processing. In the course of the study, trends in grain export export orientation were identified. At the same time, the export orientation of prepared food products from grain was low. In addition, despite the high raw material potential, the ability to provide the domestic market with grain processing products from domestic producers is decreasing, as the import dependence index has increased significantly in recent years. The increase in the level of import dependence according to the depth of grain processing was characteristic: import dependence of cereals is the lowest, the insignificant level of import dependence of products of the flour and cereals industry, the largest – the actively increasing level of import dependence of finished grain products. It is established that the following trends are related to: low production of finished grain products in general; technological requirements for quality of production that are not in the world market as in the domestic market; high cost of grain processing products; low competitiveness of Ukrainian producers in the world market; small assortment of finished products from grain and more. The competi-

tive advantages of production of ready-made food products from grain (with the purpose of increasing their export) are highlighted, in particular, growing demand in the world market, high added value (in comparison with export of grain), prospects for the development of the domestic economy (additional jobs, technological development, etc.), the transition to world production standards and more. The main ways to increase grain processing in Ukraine in general, with the aim of increasing the export of finished food products from grain.

Keywords: cereals, products of grain processing, fund of consumption of bread products, export, import, export orientation, import dependence.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Впродовж останніх років Україна була однією з країн-лідерів за експортом окремих видів зерна. Проте позиції країни на світовому ринку борошно-круп'яної продукції та готових харчових продуктів із зерна не були чільними, тому доцільно дослідити тенденції експорту зерна та продуктів його переробки для виявлення проблем та перспектив розвитку даного напрямку промислової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Експорт зернових культур широко досліджено у працях сучасних науковців, зокрема Н.І. Патики, К.А. Пріби [1], М.Д. Балджи [2], І.А. Артеменко [3]. Окрім того, досить широко висвітлено тему експорту продукції борошномельної промисловості, наприклад, у наукових роботах Ю.В. Карпенко [4], І.О. Кузнецової [5] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Питання експорту готових продуктів із зерна частіше розглядається в контексті частини харчових продуктів, а не результату переробки зерна. Тому, зважаючи на вагомість зернових культур в експорті, а також важливість зерна як сировинної основи, доцільно досліджувати сучасні тенденції експорту даних продуктів та перспективи розширення ринку їх збуту.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою роботи є дослідження тенденцій експорту зерна і продуктів його переробки в Україні та виявлення перспективних напрямів розвитку даного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Україна – один зі світових лідерів із виробництва зернових продуктів: частка від вироблених зернових у Європі в 2013–2018 рр. коливалася у межах 11,65–12,90% та 2,04–2,26% – від світового виробництва [6]. Окрім того, країна на четвертому місці серед країн – експортерів пшениці – 7,7% від світового експорту, а також на четвертому місці – серед експортерів ячменю – 10% [7].

Експорт зерна займає вагоме місце у результатах зовнішньої торгівлі України: у 2018 р. частка зерна у загальному обсязі експорту становила 15,3% (7 240 558,1 тис дол. США) [8].

Такі тенденції зумовлені великими обсягами та зростанням виробництва зернових культур в Україні: за останні роки (2013–2018) обсяги виробництва зерна зросли на 11,11% і становили у 2018 р. 70 056,5 тис т.

Проте поряд зі зростанням сировинної бази за вказаний період спостерігалася зниження обсягів виробництва продуктів переробки зерна:

– виробництво борошна пшеничного чи пшенично-житнього зменшилося на 31,24%;

– виробництво хліба та виробів хлібобулочних, нетривалого зберігання зменшилося на 37,50%;

– виробництво печива солодкого (включаючи сендвіч-печиво, крім частково чи повністю покритого шоколадом або іншими сумішами, що містять какао) зменшилося на 27,85%;

– виробництво вафель та вафельних облаток (включаючи солоні, крім частково чи повністю покритих шоколадом або іншими сумішами, що містять какао) зменшилося на 31,36 %;

– виробництво виробів макаронних неварених (окрім виробів з умістом яєць, із начинкою або приготовлених іншим способом) зменшилося на 20,70% (рис. 1).

Низькі темпи виробництва продуктів переробки зерна були пов'язані переважно зі зниженням обсягів споживання хлібних продуктів в Україні (рис. 2) під впливом демографічних змін, низької купівельної спроможності населення, змінами в культурі споживання харчових продуктів та ін.

Відповідно, розширення ринків збуту зумовило високий рівень експортоорієнтованості зернових культур. У 2018 р. цей показник становив 28,89% проти 16,45% у 2013 р. (за даний період відбувалися незначні коливання показника, найбільше значення – 36,23% – у 2017 р.) (рис. 3).

Водночас зросла експортоорієнтованість продукції борошно-круп'яної промисловості (у 2018 р. показник становив 18,78% проти 9,31% у 2013 р.) та готових харчових виробів із зерна (13,67% у 2018 р. проти 10,89% у 2013 р.).

Проте експорт продуктів переробки зерна займає низькі позиції як порівняно з експортом українських продуктів (частка продукції борошномельно-круп'яної промисловості у сумі експорту в 2018 р. становила всього 0,4%, готових продуктів із зерна – 0,6%), так і відносно світових показників (наприклад, частка України у світовому виробництві борошна пшеничного у 2017 р. становила 2,2%, макаронних виробів – близько 1,4%, пряників – 1,1%, хлібобулочних виробів – 0,4% [7]).

Слід зазначити, що світовий попит на хлібні продукти зростає, проте українські товаровиробники зорієнтовані на сировинний експорт. Можна виділити основні перешкоди активізації експорту готових харчових продуктів із зерна:

– технологічні вимоги до якості виробництва відмінні на світовому ринку від вітчизняних;

– висока собівартість продуктів переробки зерна;

– низька конкурентоздатність українських товаровиробників на світовому ринку;

– малий асортимент готових харчових продуктів із зерна та ін.

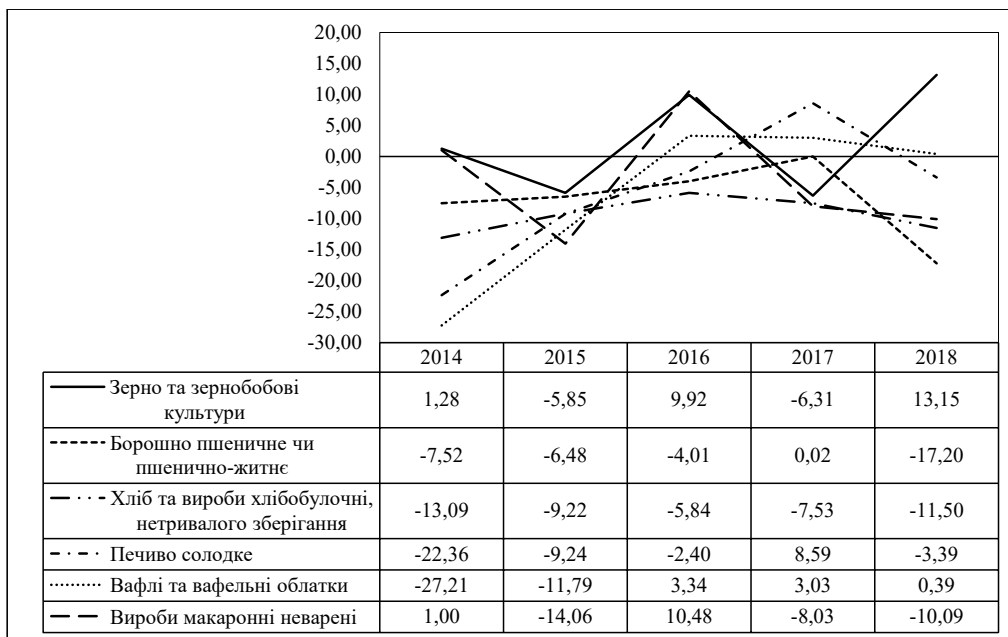

Рис. 1. Темпи приросту виробництва зерна та продуктів його переробки, %
Джерело: побудовано автором за даними [8]

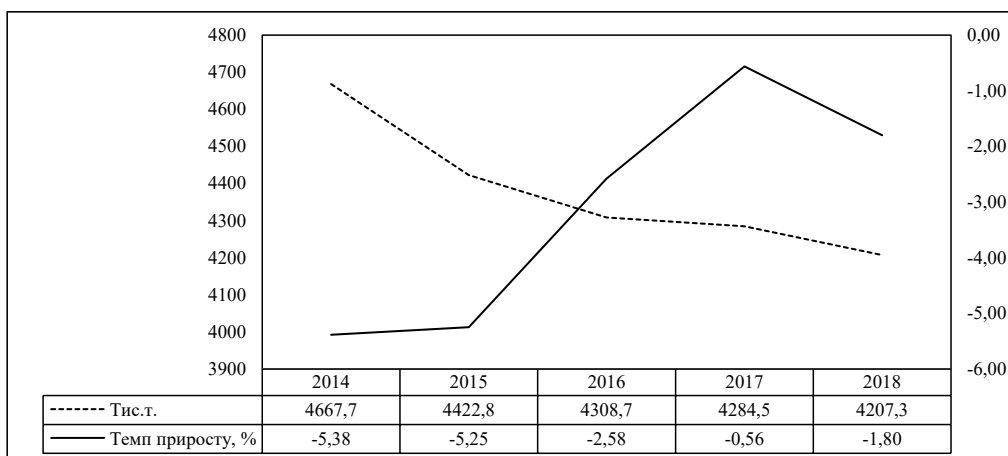

Рис. 2. Фонд споживання хлібних продуктів в Україні
Джерело: побудовано автором за [8]

Окрім того, незважаючи на високий сировинний потенціал, зменшується здатність забезпечення внутрішнього ринку продуктами переробки зерна вітчизняних товаровиробників, оскільки впродовж останніх років суттєво зріс показник їх імпортозалежності:

– продукції борошно-круп'яної промисловості – на 0,82 пункти (при цьому тенденції нестійкі: у 2016 р. імпортозалежність різко зросла до 1,82%, а в 2017–2018 рр. знизилася до 0,95 %);

– готових харчових виробів із зерна – на 2,01 пункти (тенденції несталі: у 2014 р. показник зріс до 6,51%, у 2015 р. – різко знизився до 2,71, упродовж наступних років імпортозалежність зростала) (рис. 4).

Доцільно зазначити, що характерним стало зростання рівня імпортозалежності відповідно до глибини переробки зерна: імпортозалежність зернових культур найнижча (у 2018 р. – 0,12%), незначний рі-

вень імпортозалежності продукції борошно-круп'яної промисловості (0,95%), найбільший, активно зростаючий рівень імпортозалежності готових продуктів із зерна (6,07%).

Тенденції вказують на дисбаланс у виробництві, експорті та переробці зернових культур. Поряд із закріпленими конкурентними позиціями України на світовому ринку зерна готова продукція не зайняла свою нішу (на противагу зростаючому попиту у світі), і водночас обсяги її виробництва в Україні падають. Відповідно, українська зернова продукція стає сировинним джерелом на світовому ринку для виробництва готових продуктів із зерна, які, як наслідок, країна імпортує.

Можемо виділити конкурентні переваги виробництва готових харчових продуктів із зерна (з метою збільшення його експорту):

– зростаючий попит на світовому ринку;

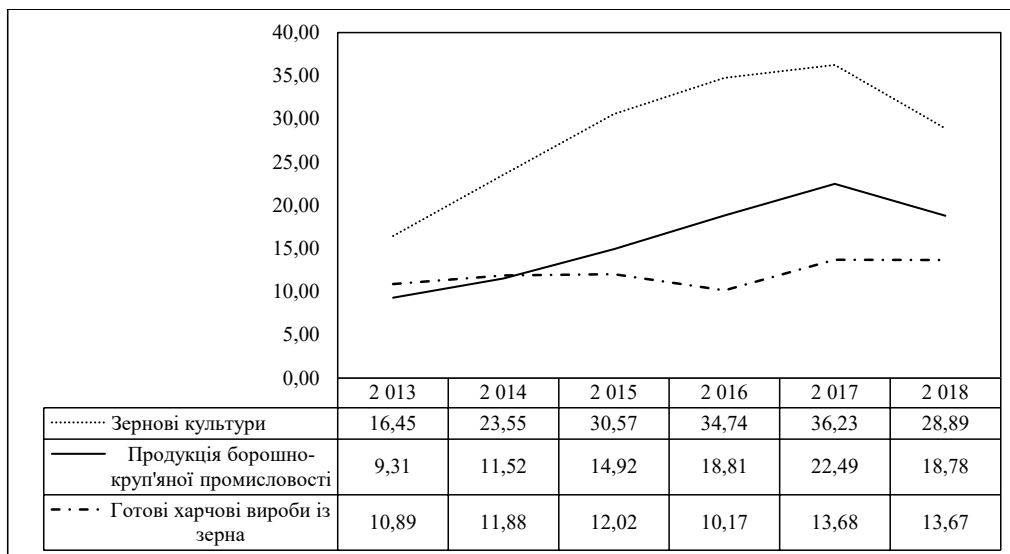

Рис. 3. Експортоорієнтованість виробництва зерна та продуктів його переробки, %
Джерело: побудовано автором за [8; 9]

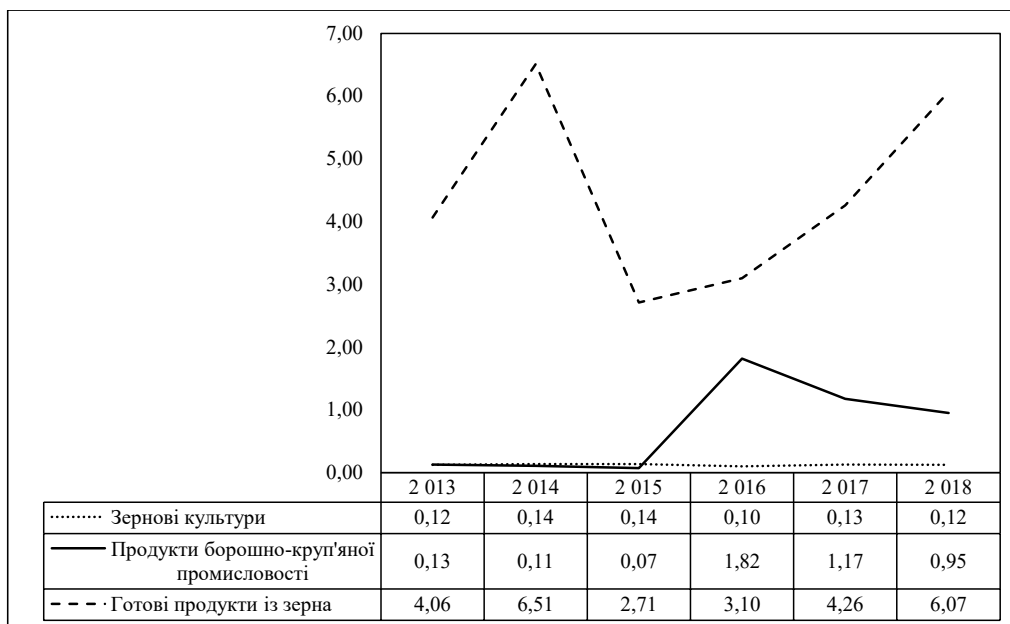

Рис. 4. Імпортозалежність виробництва зерна та продуктів його переробки, %
Джерело: побудовано автором за [8; 9]

- висока додана вартість (порівняно з експортом зерна);
- перспективи для розвитку вітчизняної економіки (додаткові робочі місця, технологічний розвиток та ін.);
- перехід до світових стандартів виробництва та ін.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На основі дослідження тенденцій експорту зерна та продуктів його переробки, можемо зробити висновок, що для зростання ефективності виробництва зернових культур необхідно розвивати їх переробку. Зокрема, цьому сприятимуть модернізація виробництва харчових продуктів із зерна відповідно до міжнародних стан-

дартів, а також залучення інвестиційних ресурсів у розвиток виробництва готової продукції із зерна. Збільшення обсягів виробництва хлібних продуктів, які відповідатимуть стандартам якості міжнародного ринку, сприятиме закріпленню конкурентоспроможних позицій українських товаровиробників на світовому ринку.

Бібліографічний список:

1. Патица Н.І., Пріб К.А. Світовий ринок рослинницьких продуктів та позиції України на ньому. *Економіка та управління національним господарством*. 2019. № 1(69). С. 107–114.
2. Балджи М.Д. Інтеграція України до європейського ринку зерна: аналіз та перспективи. *Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації* : Укра-

їнський щорічник з європейських інтеграційних студій. Вип. II. С. 10–19.

3. Артеменко І.А. Експорт зерна в новітній господарській стратегії України. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2017. № 2(80). С. 18–28.
 4. Кузнецова І.О., Карпенко Ю.В. Стратегія зовнішньоекономічної діяльності підприємств борошномельної галузі: концептуальна модель. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2019. № 1(69). С. 168–178.
 5. Кузнецова І.О. Тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності борошномельних підприємств. *Проблеми управління зовнішньоекономічною та митною діяльністю в умовах європейської інтеграції України*: тези доповідей II Міжнародного науково-практичного симпозиуму, м. Львів, 24 квітня 2015 р. Львів: Львівська політехніка, 2015. С. 58.
 6. Офіційний сайт Продовольчої та сільськогосподарської Організації Об'єднаних Націй. URL : <http://www.fao.org/home/ru/> (дата звернення: 23.10.2019).
 7. Обсерваторія економічної складності. URL : <https://oec.world/en/profile/sitc/0411/> (дата звернення: 23.10.2019).
 8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.10.2019).
 9. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL : <http://sfs.gov.ua/ms/> (дата звернення: 23.10.2019).
- References:**
1. Palyka N.I., Prib K.A. (2019) Svitovyy rynok roslynnnyts'kykh produktiv ta pozytsiyi Ukrainy na n'omu [The world market of vegetable products and Ukraine's position on it]. *Economy and Management of the National Economy*, no.1 (69), pp.107-114
 2. Baldzhy M.D. (2019) Intehratsiya Ukrainy do yevropeys'koho rynku zerna: analiz ta perspektyvy [Ukraine's Integration into the European Grain Market: Analysis and Prospects]. *Ukraine – European Union: From Partnership to Association: Ukrainian Yearbook of European Integration Studies*, vol. II, pp.10-19.
 3. Artemenko I.A. (2017) Eksport zerna v novitniy hospodars'kiy stratehiyi Ukrainy [Grain export in the newest economic strategy of Ukraine]. *Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*. No. 2 (80), pp. 18-28.
 4. Kuznetsova I.O., Karpenko Y.V. (2019) Stratehiya zovnishn'oekonomichnoyi diyal'nosti pidpryyemstv boroshnomel'noyi haluzi: kontseptual'na model' [Foreign Economic Activity Strategy of Flour Milling Enterprises: A Conceptual Model]. *Bulletin of socio-economic research: a collection of scientific papers*. No. 1 (69). pp.168–178.
 5. Kuznyetsova I.O. (2015) Tendentsiyi rozvytku zovnishn'oekonomichnoyi diyal'nosti boroshnomel'nykh pidpryyemstv [Trends of development of foreign economic activity of flour-milling enterprises]. *Problems of Management of Foreign Economic and Customs Activities in the Conditions of European Integration of Ukraine: Abstracts of the II International Scientific and Practical Symposium*, April 24, pp. 58.
 6. Ofitsiyyny sayt prodovol'choyi ta sil's'kohospodars'koyi orhanizatsiyi Ob'yednanykh Natsiy [The Official Website of the United Nations Food and Agriculture Organization]. Available at: <http://www.fao.org/home/ru/> (accessed 23 October 23 2019).
 7. Observatoriya ekonomichnoyi skladnosti [The Observatory of Economic Complexity]. Available at: <https://oec.world/en/profile/sitc/0411/> (accessed 23 October 23 2019).
 8. Ofitsiyyny sayt derzhavnoyi sluzhby statystyka Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 23 October 23 2019).
 9. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi fiskal'noyi sluzhby Ukrainy [Official site of the State Fiscal Service of Ukraine]. Available at: <http://sfs.gov.ua/ms/> (accessed 23 October 23 2019).